

Değişen Koleksiyonlar Değişen Kullanıcılar

Changing Collections Changing Users

Oya Arus*

Öz

Bu yazıda bir üniversite kütüphanesinde/bilgi merkezinde “yayın sağlama” alanında yapılan süreçler üzerinde durulmuştur. Sabancı Üniversitesi Bilgi Merkezi’nde kullanılan adıyla “Koleksiyon Oluşturma ve Geliştirme” sürecinde yaşanan deneyimlerin yıllar içinde nasıl değiştiği ve geliştiği ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve bu deneyimden yararlanmak isteyen diğer kurumlara örnek teşkil etmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Koleksiyon geliştirme; web keşif araçları; kanıta dayalı koleksiyon geliştirme; açık erişim; yaratım atölyeleri; kurumsal arşivler.*

Abstract

This paper focuses on processes in the “acquisitions” field within the library/ information center of a university. Besides, we examine in details that how the experiences gained in the “collection development” process, as we call within the Sabancı University Information Center, have been changed and developed throughout years. Thus, we are expecting that the aforementioned experiences serve as a model for the other institutions, which interest benefiting from them.

Keywords: *Collection development; web discovery tools; evidence-based acquisitions; open access; maker space; institutional repositories.*

Giriş

Yayın sağlama ya da Sabancı Üniversitesi Bilgi Merkezi’nde kullandığı adıyla “Koleksiyon Oluşturma ve Geliştirme”, kütüphane/bilgi merkezleri için en önemli süreçlerden biridir. Bu süreç iyi yönetilmezse kullanıcılara sağlıklı bir bilgi hizmeti verilemez.

Koleksiyon oluşturma ve geliştirme sürecinde kullanıcılarla birlikte yapılan işbirliklerinden biri, birimimize çeşitli yollarla ilettikleri bilgi kaynağı istekleridir.

Süreçlere bakıldığında geçmişte kullanıcı istekleri, büyük bir çoğunlukla basılı yayınevi katalogları ve istek formları ile birimimize ulaşmaktaydı. Bunun dışında yine eskiden var olan ve bununla birlikte şu anda da süre gelen bir diğer yöntem de duyuru hizmetleridir. Duyuru hizmetleri kapsamında kullanıcılara sunulmuş olan, dünyada çıkan yeni yayınların konusal bazda istek sahiplerine iletilmesi ve onlardan geri dönüşler yoluyla ilgili kaynakların temin edilmesidir. Duyuru hizmetinin verildiği ilk dönemlerde, çalışılan aracı firmanın web sayfasından kullanıcı profilleri set edilir ve profiller doğrultusunda yeni yayınlar birimimize ulaşır, ulaştıktan sonra da kullanıcılara iletilirdi.

*Koleksiyon ve Bilgi Erişim Sistemleri Yöneticisi. Sabancı Üniversitesi Bilgi Merkezi. e-posta: oya@sabanciuniv.edu
Collection and Information Access Systems Manager. Sabanci University Information Center, Turkey.

İsteklerin iletilmesi kısmında özellikle öğretim üyeleri için basılı yayınevi katalogları çok önemliydi ve oldukça yaygın kullanılmaktaydı. Daha sonra ise bilindiği üzere basılı yayınevi kataloglarının yerini online yayınevi katalogları aldı ve kullanıcılar isteklerini bu şekilde iletmeye başladılar.

İsteklerin Değerlendirilmesi ve Seçimi

Peki, Bilgi Merkezi bu istekleri nasıl değerlendirmekte ve bu seçimleri nasıl yapmaktadır?

Öncelikle isteklerin içeriği, okuyucu kitlesi, fiyat, ILL (Interlibrary Loan: Kütüphanelerarası İşbirliği) durumu, multimedya kaynağı ise seviye ve tür gibi bilgilerine bakılırdı. Uygun görülmesi durumunda ise ya satın alınır ya da ILL olarak sağlanırdı. Yine burada yapılmış olan bir uygulamadan bahsetmek gerekir. Koleksiyona eklenmesi istenilen edebiyat kitapları için bir danışman öğretim üyesinden destek alınmaktadır. Gelen istekler sipariş edilmeden önce, değerlendirilmesi için ilgili danışman öğretim üyesine gönderilmekte ve onun görüşlerine göre kaynaklar koleksiyona eklenmektedir.

Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nin önceliği, basılı kitaplardır. Öte yandan, üniversite genelinde istenen yayınların, varsa öncelikle, elektroniği sağlanmaya çalışılmaktadır.

Veri tabanı ve süreli yayınlarda ise üniversitede okutulan programlara uygunluğa ve kullanım ve teknik özelliklerine bakılmaktadır. Öncesinde deneme erişimine açılır, sonrasında abone olunup olunmayacağına karar verilir. Abone olunmasa bile istekte bulunan kullanıcıya derginin "içindekiler" sayfası, her yenilediğinde yukarıda bahsedilen duyuru hizmeti kapsamında gönderilmektedir. İstenen makalelerin tam metinleri ise "Doküman Sağlama" yoluyla temin edilip istekte bulunan kullanıcıya ulaştırılır.

Kullanıcılarla yapılan diğer bir koleksiyon geliştirme yöntemi ise mevcut koleksiyonun ders programlarına ya da ihtiyaca göre değerlendirilip geliştirilmesidir. Burada hem öğretim üyeleri ile hem de öğrenci kulüpleri ile birlikte yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin öğretim üyelerine psikoloji konusundaki koleksiyonda mevcut olan yayınların listesi iletilir, onlar da bu listeyi inceleyerek eklenmesini istedikleri yayınları birimimize gönderir ya da psikoloji konusunda iyi bir koleksiyona sahip üniversite kütüphanesinin bilgisini tarafımıza iletirler. Mevcut koleksiyon, bu kurumun koleksiyonu ile karşılaştırılır ve olmayan kaynaklar koleksiyona eklenir. Bu karşılaştırma, başlarda herhangi bir program kullanılmadan gerçekleştirilirdi. Daha sonra ise koleksiyon karşılaştırma programları çıktı. Bilgi Merkezi olarak bunlardan faydalanılmaya başlandı.

Diğeri ise öğrenci kulüpleri ile yapılan çalışmalardır. Öğrenci kulüpleri genellikle dergi aboneliklerinden oluşan yayın isteklerini tarafımıza iletir ve iletilen bu yayınlar koleksiyona eklenir.

Bir de rezerv koleksiyonundan bahsetmek yerinde olacaktır; çünkü günümüzde rezerv koleksiyonlarında çok fazla değişim ve yenilik oldu. Rezerv koleksiyonu, öğretim üyelerinin derslerinde kullanılmak üzere seçtikleri yayınlardan oluşmaktadır. Kopya sayısı ve ne kadar süre ödünç alınacağı, dersin öğretim üyesi tarafından belirlenir. Bu konuda yine öğretim üyeleriyle birlikte şu kurallar belirlenmiştir:

- 20 öğrenciye kadar 1 kopya
- 21-100 öğrenci için 2 kopya
- 101-200 öğrenci için 4 kopya
- 101-500 öğrenci için 3 kopya
- 500 üzeri öğrenci için 5 kopya

olarak koleksiyona eklenir. Bu aşamada elektronik kitap yine çok fazla tercih edilmemektedir.

Yılsonunda ise tüm koleksiyonun kullanım istatistikleri değerlendirilir ve kullanım istatistiklerine göre; düşük ise kullanımı arttırmak için, yüksek ise kaynak sayısını arttırmak için istek sahipleri ile iletişim kurulur.

Değişim Başlıyor...

Zaman içinde hem teknoloji geliştii hem de ihtiyaçlar farklılaştı. Hal böyleyken hem kullanıcı istekleri hem de bilgi kaynakları değiştii.

Öncelikle basılı yayınevi katalogları tamamıyla kullanılmaz oldu. Çok eski öğretim üyelerinden “Eskiden basılı katalogdan seçiyorduk” diyenler var; ancak bunların sayısı oldukça azdır. Kullanıcılar, isteklerini ya istek formuyla ya da internette gördüğü kaynağı e-posta yoluyla iletmeye başladılar.

Derslerin disiplinlerarası yapıya geçişi, yayınların içeriklerini ve seçim kriterlerini de oldukça değiştirdi. Eskiden yalnızca biyoloji konusunu içeren ders programları, biyoloji kitaplarını isterken, şimdi ise farklı programlardan da aynı istekler gelmeye başladı.

Kitap formatı seçimleri, basılıdan elektroniğe doğru kaydı. En çok tercih edilme nedenlerinden biri herhalde çok hızlı erişim sağlanmasıydı. Sabancı Üniversitesi Bilgi Merkezi olarak her yıl kullanıcılara memnuniyet anketi yapılmaktadır. Bunun dışında kullanıcılara gönderilen ve kullanıcının istek durumunu gösteren e-postalara da küçük bir hizmet değerlendirme anketi eklenmektedir. Bu anket sonuçlarına göre kullanıcıların en az memnun olduğu ve hızlandırılmasını istedikleri süreç, kitapların sağlanma süresidir. Bilindiği üzere kitapların yurtdışından sağlanma süreleri gümrük vb. nedenlerle oldukça uzun sürmektedir. İsteğe bulunan kullanıcı ise kitaplara daha hızlı ulaşmayı istemektedir. Dolayısıyla e-kitaplara daha hızlı erişimin olması, oldukça önemli noktalardan biridir. Ayrıca elektronik kaynakları farklı platformlarda sunma, kaynakların hem erişimini arttırmakta hem de kullanıcıların istekte bulunmaları için farklı bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Web Keşif Araçlarının Ortaya Çıkması

Google mantığında bütün kaynakların tek bir kutucukta taranması, web keşif araçlarını hayatımıza soktu.

Kullanıcılar web keşif araçları ile tüm bilgi kaynaklarına tek kutucuktan erişebilmeye, bu platformlardan bilgi merkezlerinin sahip olmadığı kaynakların bilgisine de ulaşp verilen bağlantı üzerinden istek formlarını doldurarak yeni bir istekte bulunma yöntemi olarak birimize ulaştırmaya başladılar.

Tüm bilgi kaynaklarına tek arayüz ile ulaşma olanağı, kullanım istatistiklerini değiştirerek az kullanılan kaynaklara da ulaşmayı sağlayıp erişim sayılarını arttırmaya başladı.

Rezerv koleksiyonlarda önemli değişiklikler olduğu yukarıda ifade edilmişti. Bu noktada en önemli değişim “smartbook”lardır. Kullanıcılar ders kitabı olarak basılı kitaplar yerine “smartbook”ları kullanmak istemektedirler. Artık öğretim üyeleri, öğrencilerinin ihtiyaçları doğrultusunda, her bir öğrencinin öğrenme hızına göre uyarlanmış bu interaktif kitapları kullanmak istemektedir. Birçok özelliği olan bu kitaplarla kısaca bireysel olarak öğrencinin bildiği ve bilmediği konulara odaklanılmakta, sınavlarla bilgi ölçülebilmekte, not alınabilmekte ya da içeriğindeki videolarla öğrenme süreci desteklenebilmektedir. Bu aşamada “Smartbookları kütüphaneler mi almalı? Alacaklarsa nasıl bütçelendirilmeli?” gibi sorularla karşı karşıya kalınmaktadır.

Kanıtı Dayalı Koleksiyon Geliştirme Yöntemi

Kanıtı dayalı koleksiyon geliştirme yöntemi, yeni yöntemlerden biridir. Bu yöntemde kısaca değinilecek olunursa, “bir önceki dönem koleksiyona eklenen kaynaklara, kullanım istatistiklerine ve bütçe kullanımına bakarak koleksiyonun nasıl geliştirileceğine karar vermek; bütçeyi ve harcamaları belirlemek; yine kullanıcı davranış ve eğilimlerine bakarak yeni eklenecek koleksiyonları belirlemek; ayıklama yaparken kullanım istatistiklerinin değerlendirilmesi ve az kullanılanların ayıklanması” olarak ifade edilebilir.

Bu uygulamadaki amaç, her yayını koleksiyona katmak yerine, söz konusu süreçte seçici olarak bir koleksiyon oluşturmaktır. Bu noktada hem bina içindeki yer sıkıntısını en aza indirmek hem de meslektaşlarımızın malumu olduğu üzere döviz artışından kaynaklanan sorunları en alt düzeyde yaşamaktır. Önemli olan, kullanıcıların doğru kaynaklara daha hızlı ulaşmasıdır. Bütün bu süreçler de Bilgi Merkezi'nin misyonunu gerçekleştirmeye yöneliktir.

Kullanıcı Odaklı Sağlama (PDA: Patron-Driven Acquisition) ve Talebe Dayalı Erişim DDA: Demand-Driven Acquisition Yöntemleri

Bütün bunlara ek olarak literatürde PDA (Patron-Driven Acquisition) ve DDA (Demand-Driven Acquisition) diye geçen “Kullanıcı Odaklı Sağlama” ve “Talebe Dayalı Erişim” yöntemlerinden de bahsetmek yerinde olacaktır.

Kullanıcı odaklı sağlamayı şöyle ifade etmek mümkündür. Kullanıcıların, genellikle bilgi merkezlerinin / kütüphanelerinin kataloğuna entegre edilen ve tedarikçilerin listelerinden seçilen e-kitaplarından oluşan bir tedarik etme modelidir (Reiners, 2012).

“Talebe Dayalı Erişim”e de kısaca değinilecek olunursa; ihtiyaç anında kullanıcı kullanımına dayalı bilgi merkezi / kütüphane bilgi kaynaklarının satın alınması modelidir (NISO, t.y.).

Bu yöntemler kullanıcıların mümkün olandan daha fazla kaynağa erişmesini sağlamaktadır. Bu kaynaklardan da kullanımı en yüksek olanlar koleksiyona eklenmektedir. Bu uygulamada tabii ki bütçeye ve gelebilecek sınırsız isteklere de dikkat etmek gerekmektedir. Onun için belki sınırsız kaynaklar yerine ilgili olmayan konudaki kaynakları liste dışı bırakmak anlamlı olacaktır.

Diğer yandan, bu yöntemlerin amacı, bütçe tasarrufu yapmak değil, kullanıcıların ihtiyacı olduğu ve kullanılacak kaynaklara ulaşmasını sağlamaktır. Sınırsız bir bütçe olsa da olmasa da mutlaka seçim yapılması gerekmektedir. Bu bahsedilen yöntemler de sağlıklı bir seçim yapılmasına yardımcı olmaktadır.

Kurumsal Arşiv ve Koleksiyon Oluşturma

Eskiden sadece istek yapan ve yararlanan kullanıcı profili, günümüzde araştırma verileri ve makaleleri ile içerik sağlayan ve akademik dünya ile paylaşan bir konuma ulaşmıştır. Bunun sonucunda kullanıcıların sağlamış olduğu içeriklerden oluşan bir koleksiyon oluşturulması aşamasında kütüphanecinin uzmanlığına gereksinim duyulmaktadır.

Kullanıcıların sağlamış oldukları bu içeriklerin bir firmanın veri tabanında mı yoksa kurumsal arşivde mi erişime açılacağı ve hangi bilgilerin erişilebilir olabileceği gibi sorular için uzman desteğine ihtiyaç bulunmaktadır.

Maker Space (Yaratım Atölyeleri)

Bilgi merkezlerinin/kütüphanelerin, koleksiyon oluşturmada değişen kullanıcı profillerine kadar geniş bir yelpaze içinde hizmet veriyor olması gerekmektedir. Adeta bir yaşam merkezi haline dönüşen kütüphane/bilgi merkezleri, günümüzde bünyesine yeni alanlar da eklemektedir.

Bunun en bilinen örneklerinden biri de uluslararası literatüre “Maker Space” olarak geçen Yaratım Atölyeleridir. . Farklı disiplinlerden bireylerin bir araya geldikleri, bilgi ve becerilerini paylaşarak işbirliği yaptıkları ve amaca uygun araç, gereç, yazılım vb. kullanarak sıfırdan başlayıp yeni bir şeyler ürettikleri yerler olan Maker Space alanları koleksiyon geliştirme konusunda dikkate alınacak hususlardan biri olmaya başlamıştır. Sosyalleşme olanağı da sağlayarak fakülteler arası bir dayanışmanın da önünü açacaktır. Mühendislik öğrencileri ve sanat ve sosyal bilimler öğrencileri belki de ilk defa bu kadar yakın ve aynı projelerde birlikte çalışabileceklerdir. Kütüphane/bilgi merkezlerindeki bilgiye ulaşmanın ve üzerinde teorik çalışmaların yanı sıra uygulamalı araştırmayı da içinde barındırıyor olması bu mekânların önemini daha da arttıracaktır. Bilgi merkezi ve kütüphanelerde oluşturulan bu mekânlar aynı zamanda kullanıcı isteklerini de değiştirmiş, farklı kaynak türleri de istek olarak

iletilmeye başlanmıştır (Özel, 2018). Kullanıcıların, istek ve ihtiyaçları arasında sadece bilgi kaynağı değil, aynı zamanda üç boyutlu yazıcılar, üç boyutlu tarayıcılar, tornavida, iğne, düğme gibi farklı araçlar da yer almaktadır. Dolayısıyla kütüphaneciler de vizyon ve bilgilerini genişleterek buna uyum sağlamalıdır.

Açık Erişim

Bütçeyi, akademik topluluğun gereksinimleri analiz edilerek, güncel ders programlarını destekleyecek ve kullanıcıların uzun vadeli araştırma ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde kullanmak gereklidir.

Yine ifade etmekte fayda vardır ki, döviz kurlarındaki artışlar ve bütçeye olumsuz etkisinin fazla olduğu günümüzde açık erişim kaynaklarının önemi giderek artmaktadır. Kullanıcıları da alternatif açık erişim kaynaklarının kullanımına yönlendirmek ve isteklerini bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. Örneğin birimimize iletilen bir kullanıcı isteğinde, bir ticari veri tabanının açık erişim kitapları arasında yer aldığı fark edilmiş ve kullanıcı, ilgili açık erişimli kaynağa yönlendirilmişti. Açık erişim kaynaklarını takip etmek ve kullanıcıların ihtiyaçları doğrultusunda değerlendirmek gerekmektedir.

Sonuç

Basılı kaynakların ortadan kalkması olasılık dışıdır; ancak kullanıcı alışkanlıkları değerlendirildiğinde e-kaynaklara daha geniş erişimin önceliklendirilmesi gereklilik olarak kendini göstermektedir.

Kütüphaneciler, akademik çalışmanın merkezi haline gelmek için kullanıcı istekleri ve akademik ihtiyaçlar arasında bağlantı kurmalı ve de kullanıcılarla yakın temas halinde olmalıdır. Böylece yeni ihtiyaçlar ortaya çıkartılabilir ve daha güçlü bir etki yaratabilecek koleksiyonlar oluşturulabilir.

Koleksiyon geliştirmede inovasyon için gerekli eğitim, teknoloji, araçlar ve diğer kaynaklardan mutlaka yararlanılmalıdır.

Koleksiyon geliştirme politikaları gözden geçirilmeli; kapsama alanı, teknoloji, çeşitlilik ve en önemlisi hedef kitlenin beklentileri doğrultusunda gözden geçirilmeli ve değişen uygulamalar ele alan yaklaşımlar politikalara yansıtılmalıdır.

Koleksiyonlar, yalnız içerik olarak değil kullanıcıların uygulamalarına, beklentilerine ve iş akışlarına tamamen entegre bir içeriğe sahip koleksiyon olarak düşünülmelidir.

Bilgi merkezileri/kütüphaneler artık bilgiye erişim sağlama konusunda bir tekel olmadıkları için içeriğe ekledikleri değer, artık içeriğin kendisi kadar önemlidir.

Açık erişim ve işbirlikçi projeler desteklenmelidir.

Maker Space (Yaratım Atölyeleri) vb. yeni alanlara ve kullanıcılardan gelecek isteklere açık olunmalıdır.

Her yeni girişimde olduğu gibi, iletişimin ve işbirliğinin, başarının anahtarı olduğunu tekrarlamakta fayda vardır. Bu bağlamda son olarak kütüphaneci - kullanıcı - yayıncı işbirliğinin büyük önemi olduğu unutulmamalıdır.

Sonuç olarak ortaya çıkan her yenilik ve değişiklik bilgi merkezlerinde / kütüphanelerde verilen bütün hizmetleri etkilemekte ve sürekli gelişim ihtiyacını doğurmaktadır. Bu doğrultuda kullanıcılar da ortaya çıkan yenilik ve değişimlere rehberlik edecek bilgi uzmanlarına ihtiyaç duymaktadır. Bilgi merkezleri/ kütüphaneler, doğası gereği yenilik ve değişiklikler ile kullanıcıların değişen ihtiyaçlarına ulaşmada bir köprü görevi görmelidir.

Kaynakça

NISO. (t.y.). *Demand-driven acquisition (DDA) of monographs*. Erişim adresi:
<https://www.niso.org/standards-committees/dda>

Özel, C. (2018). Türkiye’de bir ilk! Sabancı Üniversitesi Bilgi Merkezi’nde yepyeni bir mekan: Collaboration space. *BBY Haber*. Erişim adresi:
<http://www.bbyhaber.com/bby/2018/04/12/turkiyede-bir-ilk-sabanci-universitesi-bilgi-merkezinde-yepyeni-bir-mekan-collaboration-space>

Reiners, L. A. (2012). Patron-driven acquisition: the experience of three university libraries. *SCONUL Focus*, 55, 33-37.